
EDMUND BURKE'ÜN
“MUHAFAZAKÂR” DÜŞÜNÇESİNDE
“İYİ DEVRİM” “KÖTÜ DEVRİM”
AYRIMI

*

*Ayşe Yılmaz Ceylan**

ÖZET

Bu makaleyle amaçlanan muhafazakâr siyasî düşüncenin en temel kavramlarından olan “devrim” üzerinde düşünmek ve bu kavramın, muhafazakârlığın *kurucu babası* olan Edmund Burke tarafından nasıl algılandığını ortaya koymaktır. Öncelikle, Burke'ün genel olarak devrime bakışı çözümlenmekte, daha sonra onun somut devrimleri yani İngiliz, Amerikan, Fransız devrimlerini, doğrudukları sonuçlardan daha çok ilkeleri ve devrim kavramının döngüsel karakterine uygunlukları bakımından nasıl “iyi” ya da “kötü” olarak değerlendirdiği incelenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Edmund Burke, Muhafazakârlık, Liberalizm, Devrim, Şanlı İngiliz Devrimi, Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi

* Araş. Gör., Galatasaray Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü.

Bir siyasî düşüncenin, bir ideolojinin varoluş kıstasları ve temel ilkeleri ortaya koyularak incelenmesi başlı başına zor bir uğraşken söz konusu muhafazakârlık olunca bu çaba neredeyse imkansız hale gelmektedir. Muhafazakârlık hem biçimi hem de doğası gereği içinde yeşerdiği topluma veya çevreye göre çeşitlilik göstermektedir. Muhafazakârlık için evrensel bir kurum oluşturmak imkansız görüldüğünden bu düşünce sistemi için daha çok, “duruma ve konuma bağlı bir karşı duruş” ifadesi kullanmak daha doğru olacaktır. Huntington, “hiçbir filozof muhafazakâr bir ütopya tanımlamamıştır ve her toplumda muhafaza edilecek kurumlar olmasına rağmen muhafazakâr bir kurum yoktur”¹ derken belki de bu noktaya işaret etmektedir. Üstelik, muhafazakârlık her türlü kuramsalcılık ve soyutlama karşıtıdır. Liberalizm, her zaman soyutlamaya giderek kendisini kuramsallaştırma eğilimindeyken muhafazakârlık daha çok pratik ve somut gelenekleri öne çıkarır².

Kavram bu kadar muğlak bir mahiyete sahip olunca, onun düşünce alanındaki temsilcilerinin, bir adım öteye gidilirse, kavramcılarının da kimliklerini ortaya koymak o kadar güç olmaktadır. Alexis de Tocqueville bu durumu açık bir şekilde ortaya koyan iyi bir örnektir. Tocqueville, genellikle liberal olarak nitelendirilirken Russell Kirk ve Robert Nisbet gibi Amerikalı sosyal bilimciler tarafından muhafazakâr olarak adlandırılmıştır³. Philippe Bénéton bu konuyu ele alırken «eğer Burke liberal bir muhafazakârsa, Tocqueville de muhafazakâr bir liberaldir»⁴ tespitinde bulunur. Bu durumun basit bir terminoloji sorunu olduğunu savunanlar olabilir. Bilindiği gibi, Kıta Avrupası’nda liberal olarak nitelendirilen kişi veya düşünce, Amerika’da siyasî yelpazenin daha çok muhafazakâr kanadında yer alır. Louis Hartz’ın ünlü kitabı *The Liberal Tradition in America*’nın (Amerika’da Liberal Gelenek) Fransızca çevirisinin önsözünde Marc Saporta “ABD’de liberal daha çok ilerici ve solcu bir insanı veya düşünceyi ifade eder”⁵ demektedir. Kıta Avrupası’ndaki liberale denk düşecek sıfat Amerika’da daha çok liberteryendir. Edmund Burke’den beri iyice şekillenen Anglo-Amerikan muhafazakârlıkla Kıta Avrupası muhafazakârlığının biçim, öz ve izledikleri yörünge açısından da

* Bu metindeki İngilizce ve Fransızca çeviriler metnin yazarı Ayşe Yılmaz Ceylan tarafından yapılmıştır.

¹ Samuel P. Huntington, “Conservatism as an Ideology”, *The American Political Science Review*, Cilt 51, Haziran 1957, s. 458.

² Peter Viereck, *Conservatism From John Adams to Churchill*, New Jersey, Princeton, D. Van Nostrand Company, 1956, s. 16.

³ Philippe Bénéton, Paris, *Le conservatisme*, PUF Que sais-je ?, 1988, s. 45.

⁴ Bénéton, *a.g.e.*, s. 27.

⁵ Marc Saporta « Préface », Louis Hartz, *Histoire de la pensée libérale aux Etats-Unis*, Paris, Economica, 1990 içinde s. 11. (Kitabın İngilizce ilk baskısı 1955 yılında ABD’de yapılmıştır)

farklılıklar gösterdiği düşünüldüğünde, bunun basit bir terminoloji sorunu olmadığı açıkça görülebilmektedir.

Edmund Burke, muhafazakâr düşüncenin kurucu babası olarak kabul edilmiş olsa da muhafazakârlık, bir davranış biçimi, bir tür siyasî duruş olarak kendisinden önce de vardı, sonra da yine farklılıklar göstererek varlığını sürdürmektedir. Bilindiği gibi muhafazakârlık, bir siyasî düşünce akımı olarak Fransız Devrimi'ne karşı başta Edmund Burke (1729-1797) olmak üzere Joseph De Maistre (1753-1821), Louis Bonald (1754-1840) gibi düşünce ve siyaset adamlarının karşı duruşlarıyla ve bu tepkilerin kuramsallaşma çabalarıyla kendisini göstermiştir. De Maistre, daha çok monarşik, karşı-devrimci ve reaksiyoner bir muhafazakârlık anlayışına sahipken Burke, mutlak monarşiye karşı parlamenter bir liberalizmi "muhafaza" etmeyi hedefleyen evrimsel bir muhafazakârlığın temellerini atmıştır.

Fransız Devrimi'ne mesafeli ve eleştirel bakanların başında yer alan Edmund Burke, 1729 yılında İrlanda'da doğdu. Gençlik yıllarında İngiltere'ye yerleşti ve orada siyasetle ilgilenmeye başladı. Babasının protestan olmasına rağmen, gerek İrlandalı kimliği gerekse 1756'da bir katolikle evlenmesi yüzünden Burke'e her zaman belli bir şüpheyle bakılmıştır. Buna rağmen Burke, siyasî yaşamına 13 Haziran 1765'de Başbakan olan Lord Rockingham'ın onu başbakanlığa geldikten dört gün sonra özel sekreteri olarak atamasıyla adım atmış ve aynı senenin sonunda Wendover'dan milletvekili seçilerek meclise girmiştir. Burke, uzun yıllar Avam Kamarası'nda Whig⁶ üyesi olarak görev yapmıştır. Siyasette kendisini gösterdiği ilk konu, 1766'dan itibaren III. George İngilteresi'nin Amerika sorununu ele alış şeklini eleştirmesiyle olmuştur. Burke, Ocak 1775'de *Speech on the American Taxation*'ı (Amerika'nın Vergilendirilmesi Üzerine Söylev) ve Mayıs 1775'de *Speech on American Conciliation*'ı (Amerikayla Uzlaşma Üzerine Söylev) yayınlayarak Amerikan Kolonilerine desteğini sunmuştur. Edmund Burke'ün bugün bile hatırlanmasını sağlayan en önemli olay ise 14 Temmuz 1789'da Bastille'in yakılıp yıkılmasıyla başladığı varsayılan Fransız Devrimi'ne verdiği tepkidir. Burke bu olayı kaygıyla izlerken bazı İngilizlerin gösterdikleri heyecanı da görünce daha tepkili bir kimliğe bürünmüştür. 4 Kasım 1789'da, İngiltere'de söz sahibi olan ve filozof, iktisatçı, muhalif protestan (dissenter) din adamı gibi birçok sığa sahip Richard Price'in (1723-1791) *London Revolution Society* (Londra Devrim Cemiyeti) önünde Fransız Devrimi'ne övgüler dizmesi Burke açısından hem Fransız Devrimi'ne karşı duyduğu kay-

⁶Geleneksel İngiliz siyasetinde meclis içinde Whig ve Tory olarak adlandırılan iki karşıt grup/parti vardır. Whig liberal kanadı, Tory ise muhafazakâr kanadı temsil eder.

gıyı ve nefreti ifade etme fırsatı olmuş hem de ikisi arasında başlayan bir polemğin doğuşuna sebep olmuştur. Burke, çok gecikmeden 8 Şubat 1790'da Fransız Devrimi'ni ve onun taraftarlarını sert bir şekilde eleştirdiği ilk meclis konuşmasını, *Speech On The Army Estimates* (Ordu Hesapları Üzerine Söylev) yapmıştır. Burke'ün bu konuşması devrim ve Fransız Devrimi üzerine düşüncelerini doğrudan ortaya koyduğu, Price ve onun gibilere duyduğu düşmanlığı ifade ettiği ilk konuşmasıdır. Bu konuşma aynı zamanda, Amerikan Devrimi konusunda hemfikir olduğu, Whig lideri Charles James Fox gibi bir takım arkadaşlarıyla yollarının ayrılmasına sebep olmuştur. Nihayet Burke Fransız Devrimi'yle ilgili düşüncelerini topladığı, devrimleri karşılaştırdığı ve Price'la giriştiği polemige devam ettiği en önemli yapıtını, *Reflections on the Revolution in France*'ı (Fransa'daki Devrim üzerine Düşünceler), 1 Kasım 1790'da yayınladı. Nisan 1791 yılında Price öldüğünde, Burke-Price polemigi son bulmuş fakat Burke'ün devrimle ilgili düşüncelerini savunması şiddetle devam etmiştir. Ağustos 1791'de, devrim konusunda yine önemli bir metin olan *An Appeal from the New to the Old Whigs*'i (Eski olandan Yeni Whig'lere bir yakarış) yayınlanmıştır. Burke 6 Mayıs 1791'de Fox'la arkadaşlığını bitiren konuşmadan sonra nihayet Şubat 1793'de Whig partisinden de istifa etmiştir. Yukarıda Burke'e ait olduğu belirtilen son üç eser Burke'ün devrim konusundaki düşüncelerini açıkladığı en önemli eserler oldukları için onlardan sıkça bahsedilecektir. *Reflections on the Revolution in France*, Burke'ün bütün düşünce sistemini anlatan temel kitap olma özelliğini ve yine muhafazakâr düşüncenin ana metni olma iddiasını korumaktadır. Bu kitap, Fransız gelenekselci karşı-devrimciliği, Alman siyasî romantizmi ve İngiliz liberal muhafazakârlığı gibi pek çok siyasî akıma kaynak teşkil etmiştir⁷. Burke bu akımlara kaynaklık ederken hiçbir zaman tam bir eyleme yönelmiş karşı-devrimci sıfatına bürünmemiş, daha çok devrim karşıtı olarak nitelendirilmiştir⁸. Daha açık söylemek gerekirse Burke hiçbir zaman örgütlü bir eyleme girişip Fransız Devrimi'nin ters düz edilmesi için çaba göstermemiştir. Burke'ün en "önemli" karşı-devrimci girişimi belki de, Fransa'dan kaçıp İngiltere'ye sığınan karşı-devrimcilere kol kanat germesinin ötesine geçmez. Burke'ün karşı-devrimci tanımı içinde yer almamasının yanısıra, yazılarında ve söylevlerinde görülmektedir ki, kendisinin de içinde olduğunu kabul ederek "muhafazakârlık" adlı bir siyasî duruş veya ideolo-

⁷ Philippe Raynaud, « Edmund Burke », F. Chatelet – O. Duhamel, *Dictionnaire des œuvres politiques*, Paris, PUF, 2001 içinde s. 180.

⁸ Jean-Clément Martin, *Contre-Révolution révolution et nation en France 1789-1799*, Paris, Ed. du Seuil, 1998, s. 99-103.

jiye atıfta bulunmamış ancak sık sık « muhafaza etmek » demiştir⁹. Parla-
menter hakları ya da İngiltere'ye karşı başkaldıran Amerikalıları ve onların
haklarını savunurken hep siyasî liberalizm için savaşmıştır¹⁰.

Muhafazakârlığın bir siyasî düşünce ya da ideoloji olarak doğuşunun,
Aydınlanma dönemi ve onu takip eden Fransız Devrimi'ne duyulan tepkiye
dayanmakta olduğu kabul edilirse öncelikle birinci bölümde, onun öncüsü-
nün yani Edmund Burke'ün, kavram olarak devrimi nasıl algıladığına bak-
mak yerinde olacaktır. Daha sonra, Burke'ün somut devrimlere, İngiliz,
Amerikan ve Fransız devrimlerine nasıl baktığı tek tek incelenecek ve son
olarak bu devrimler üzerinden Burke'ün muhafazakâr düşüncesinde tarafı-
mızca gözlemlenen "iyi devrim", "kötü devrim" ayrımı değerlendirilecektir.

∴

Burke'ün devrimler üzerine yazdıkları üzerine eğilmeden önce 18. yüzyıl
İngilteresi'nde devrimin ne anlama geldiğine bakmak gerekir. 18. yüzyılda
devrim genellikle günleri, geceleri ve mevsimleri ardı ardına sıralayan dön-
güsel ve epliptik hareketleri ifade etmektedir. Samuel Johnson'ın 1755 tarihli
Dictionary of the English Language'de (İngiliz Dili Sözlüğü) devrim, evrene
atıfta bulunarak "hareket etmeye başladığı noktaya dönen herhangi bir şeyin izle-
diği yol, yörünge", "geri dönüşümlü hareket" ve "hükümet ya da devlette yapılan
değişiklik" olarak tanımlanmıştır¹¹. Hükümette yapılan değişiklik anlamında
sıkça kullanılan devrim kelimesi, asıl siyasî anlamını 17. yüzyılda, değişmiş
olan düzeni yeniden eski haline getirmeyi (restorasyon) ifade ederek ka-
zanmıştır¹². Bütün bu tanımlara dayanarak devrim, gerek fizikî doğada ge-
rekse insan ilişkilerinde, zaman ve mekanı da içine alan tam bir değişimi;
yerleşik bir duruş ya da durumdan başlayıp geçmişe göndermede bulunan
ve belirleyici siyasî ya da toplumsal değişim durumunda, geleceğe de uza-
nan tam bir dairesel döngü halini alan bir değişimi ifade etmiştir¹³. "Ortaçağ
boyunca ve 17. yüzyılda doğada gerçekleşen gizemli devrimler, bir tür talih
çarkı olarak görülmüştür. Doğadaki bu çember imgesi, bir talih çarkı olarak

⁹ Viereck, s. 10.

¹⁰ Raynaud, a.g.e. 2001, s. 180.

¹¹ Samuel Johnson, A. M., *A Dictionary of the English Language*, Londra, Folio Edition, 7. Baskı, 1783 (Fransız Devrimi'nden sonra 1790'daki 9. baskısında "devrim" in tanımıyla ilgili bir de-
ğişiklik olmamıştır).

¹² Ayşe Hür, "Biz devrimi çok sevdik: Devrim tarihinde bir gezinti", *Birikim*, Sayı 205-206, Ma-
yıs-Haziran 2006, s. 96.

¹³ Peter J. Stanlis, *Edmund Burke The Enlightenment and Revolution*, New Brunswick ve Londra,
Transaction Publishers, 1993, s. 195.

değerlendirilmiştir. Bu imge, insanların ya da ulusların kaderinde sezilemeyen mutlu ya da öldürücü derecede trajik değişiklikleri tanımlayan ortak bir metafor haline gelmiştir¹⁴.

“Devrim” kelimesinin bütün bu anlamlarından haberdar olan Burke, bu farklı anlamları yazılarında sık sık kullanmıştır. Burke, devrim ve kendisinin daha çok tercih ettiği aşamalı değişimi ifade eden reform arasındaki farkı da keskin bir şekilde ortaya koyar. Burke, devrimi en uç noktaya taşınan bir reform değil, tersine, gerçek reformun tam karşısı olarak tanımlar. Ona göre reform; geçmişe, tarihe ve tecrübeye gönderme yaparak devleti, anayasayı¹⁵ korumayı ve geliştirmeyi amaçlayan değişimdir ve reform aracılığıyla değişmekten aciz bir devlet, kurumlarını ve değerlerini muhafaza etmekten de aciz olacaktır¹⁶.

Burke’ün devrime karşı öne sürdüğü en önemli kavram belki de ihtiyat (prudence)’dır¹⁷. Ona göre, toplumdaki önemli değişiklikler aşamalı ve dikkatli olarak yapılmalıdır ve her türlü ani ve köktenci yeniliklerden kaçınılmalıdır. Tarihsel devamlılık ve tecrübeyle birlikte ihtiyat, soyut akılcı ideolojinin antitezidir¹⁸. Burke’ün ihtiyatla ilgili fikirlerini ve ona attığı değeri en iyi şu bölüm ortaya koymaktadır: “İhtiyat, sadece siyasî ve ahlakî erdemlerin ilk aşamasında yer almakla kalmaz; aynı zamanda bunların tamamının yöneticisi, düzenleyicisi ve kıstasıdır”¹⁹.

Burke’ün, somut devrimleri nasıl değerlendirdiğine gelince, onun İngiliz ve Amerikan Devrimleri’ni liberal kimliğiyle desteklemiş olduğu görülmektedir. Burke için asıl “şeytan” Fransız Devrimi’dir. Aşağıda tek tek inceleneceği gibi Burke İngiliz, Amerikan ve Fransız Devrimleri’ni mercek altına almış, bunlar hakkındaki fikirlerini sık sık ortaya koymuş ancak bütün bunları yaparken de kıstas olarak Şanlı İngiliz Devrimi’ni almıştır.

∴

¹⁴ Stanlis, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁵ Burke’ün yazdıklarında “anayasa” terimi gerek İngiltere’de yazılı bir anayasanın olmayışı gerekse kullanıldığı bağlamlar gözönünde tutulursa daha çok Antik Yunan filozoflarının da kullanıldığı anlamda yani “rejim”, “devletin yönetim şeklini belirleyen esaslar” anlamında kullanılmıştır.

¹⁶ Stanlis, *a.g.e.*, s. 213.

¹⁷ “prudence”, Samuel Johnson’un sözlüğünde “bilgiğin pratiğe uygulanmış hali” olarak tanımlanmaktadır.

¹⁸ Stanlis, s. 206

¹⁹ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, In Consequence Of Some Late Discussion In Parliament, Relative To The Reflections On The French Revolution, London, Printed For J. Dodsley, Pall-Mall, M.DCC.XCI, s. 1

17. yüzyılın başında İngiltere tahtına Stuart hanedanından I. James (1603-1625) geçmiştir. Dönem Avrupa'da iktidarların merkezîleşme eğilimi içinde oldukları dönemdir ve I. James de bu güdüyle İngiliz hukuk ve siyaset geleneğine ters düşecek şekilde kararlar almaya başlamıştır. I. James'in halefi I. Charles (1625-1649) da gerek yeni vergiler koyarak gerekse İngiliz hukuk geleneğini değiştirme girişiminde bulunarak avukatların ve çok sayıda toprak sahibinin tepkisini çekmiştir. Ayrıca bu dönem I. Elizabeth iktidarının sağladığı dinlerarası barışın çatırdadığı dönemdir. I. Charles yönetimi 1642-1648 İngiliz içsavaşına sebep olmuş ama savaşın galibi iktidarını merkezîleştirme eğilimi gösteren Kral ve krallık yanlıları değil parlamento savunucuları olmuştur. Parlamentocular, *Magna Carta* gibi tarihî belgeler ve anlaşmalarla sağlanmış İngiliz özgürlüklerinin ve ayrıcalıklarının esas alındığı sisteme geri dönüşü savunmaktaydılar. 1649 yılında I. Charles'ın idamıyla Oliver Cronwell'in askerî eğilimli yönetimi, diktatörlüğü başlamıştır. Bu siyasî yozlaşma da gösteriyor ki geleneksel İngiliz özgürlüklerine dönülmeyecek başladığı ideal noktaya dönen bir devrim şansı kaçırılmıştır. 1658 yılında Cronwell öldükten sonra, II. Charles (1660-1685) parlamentocuların istekleri doğrusunda siyaset yapmayı seçmiş ve Restorasyon'u gerçekleştirmiştir²⁰. Stuart hanedanından olan II. Charles ve halefi II. James (1685-1688) yönetimleri, parlamento ve parlamento taraftarlarıyla ters düştikleri için parlamento 1688 yılında Hollandalı Orange Hanedanı'ndan William'ı İngiliz tahtına oturtarak gerçek anlamda geleneksel İngiliz parlamenter rejimine yani "ideale" dönerek "görmekli" bir devrim gerçekleştirmişlerdir.

Burke'ün iyi devrim modeli olarak ortaya attığı devrim, kendi topraklarında, 1688 tarihinde gerçekleşmiş olandır. İngiliz muhafazakârlığının liberal eğilimli, evrimsel bir muhafazakârlık olduğundan yukarıda bahsedilmiştir. İngiliz muhafazakârlığı, İngiliz liberal geleneği içinde bir devamlılık arz eder. Meclis sistemi, güçler ayrılığı ilkesi, *habeas corpus*²¹, *the rule of law*²², İngiliz liberalizminin olduğu kadar İngiliz muhafazakârlığının da bağlı olduğu tarihin en önemli unsurlarını oluştururlar. Bu durum devrim öncesi liberal bir geleneği olmayan Fransa için geçerli değildir.

Geleneksel İngiliz politikası, muhafazakârlığı siyasî liberalizme bağlar. Bu gelenek, varlığı hiçbir zaman sorgulanmayan monarşiyle bir devamlılık

²⁰ William H. McNeill, *History Handbook of Western Civilization*, Chicago, The University of Chicago Press, 1959, s. 463-470, s. 515-518

²¹ Kelime anlamı Latince'de « vücuda sahipsin/sahip olmalısın » olan bu ifade, İngiliz hukuk geleneğinde keyfi iktidara karşı kişisel özgürlüğün korunması gerektiğini ortaya koyan önemli bir kuraldır.

²² Hukuk devleti

arz eder. Töreye, geleneksel kurumlara, aristokrasiye sâdiktır. Değişikliklere klasik anlamdaki muhafazakârlıktan daha açık olduğundan siyasî arena üzerinde devamlılığı daha kolay olmuştur. Bu muhafazakârlık için liberal ve ıslahatçı da denilebilir; zira ıslah etmek için öncelikle korumak, elinde tutmak gerekir²³.

Burke'e göre, Orange Prensi, zamanında İngiltere tahtına geçmesi için, İngiliz aristokrasisi tarafından, bütün farklılıkları zımparalamadan (to level) eski anayasayı desteklemesi için çağrılmıştır²⁴. Burke, her zaman mekanik düzenlemelere karşı çıkmıştır ve kralın haddini aşan davranışları, ona göre ancak 1688 Devrim'i sürecinde yapılan "anlaşma" müdafaa edilirse önlenebilecek ve anayasa tarihsel mükemmelliği içinde vücut bulacaktır²⁵.

Burke, İngiliz ve Fransız devrimlerini karşılaştırırken şöyle der: "Bizim durumumuzda, yasal bir monark despotik bir güç uygulamaya çalışmıştır, Fransa'da ise despotik bir monark, sebebi ne olursa olsun, otoritesini yasalastırmakla işe başlamıştır. Biri kendisine direnmeyi, diğeri ise üstesinden gelinmeyi ve yönetilmeyi gerektiriyordu ama hiçbir durumda devletin düzenini değiştirmek amaçlanmamıştır (...). Bizim durumumuzda, biz adan kurtulduk ve devletin kurucu unsurlarını koruduk. Onlarsa devletin kurucu unsurlarından kurtuldular ve adamı tuttular*. Bizim yaptığımız doğru olmakla birlikte esaslıydı ve anayasal bir aydınlık ortamında, bir devrim yapılmadı, bilakis önlendi"²⁶. Burada Burke daha da ileri giderek İngiliz Devrimi'ni iyi, Fransız Devrimi'ni kötü olarak nitelendirmenin ötesinde devrim kavramını başlı başına olumsuz anlamda kullanmıştır. Bu, Burke'ün hata yapmasından değil Fransız Devrimi'nin devrim kavramına olumsuz bir anlam katmasından ileri gelmektedir. Burke, İngiltere'de yapılan iyi bir şey varsa, onun da kökten bir değişiklik yapılmamasından kaynaklandığını şöyle ifade eder "...biz hukukumuzun anormalliklerini düzelttik. Anayasamızın kalıcı temel unsurları içinde, devrim yapmadık. Hayır, kesinlikle! Bir değişiklik bile. Monarşiyi zayıflatmadık. Belki onu dikkate

²³ Edmund Burke (Frank M. Turner, Ed.), *Reflections on the Revolution in France*, New Heaven, Yale University Press, 2003, s. 209. [Makalemiz içinde bu baskı kullanılacaktır. Sayfa numaraları kitabın ilk baskısıyla farklılıklar gösterebilir.]

²⁴ *Substance Of The Speech Of The Right Honourable Edmund Burke In The Debate On The Army Estimates*, In The House Of Commons, Tuesday, 19 Şubat 1790, Comrehending A Discussion Of The Present Situation Of Affaires In France, 2. Baskı, Londra: Printed For J. Debrett, Opposite Burlington House, Piccadilly. M.DCC.XC, s. 27.

²⁵ T. E. Uteley, *Edmund Burke*, Londra, Logmans Green & Co Ltd., 1957, s. 14.

* Bo konuşma 8 Şubat 1790'da yapıldığında Fransa Kralı 16. Louis hala tahttaydı. 10 Ağustos 1792'de tutuklandı, 21 Ocak 1793'de idam edildi.

²⁶ *On the Army Estimates*, s. 28.

değer ölçüde güçlendirmiş gibi görünebilir. Ulus; aynı sınıfları, aynı katmanları, aynı ayrıcalıkları, aynı hakları, aynı mülkiyet kurallarını, (...)korumuştur"²⁷.

Burke, Fransız Devrimi sonrasında Fransızların geleneksel kurumlarının yerlebir edilmesini kınarken İngiliz Devrimi'nin bu türlü kurumları nasıl koruduğunu kilise örneğiyle açıklamaktadır: "Kilise zayıflatılmadı (...). Kilise ve devlet, devrimden sonra da önceden oldukları gibi kaldılar, üstelik her yönden daha iyi korunarak"²⁸.

Burke, 1688 İngiliz Devrimini, medeni bir toplumda önemli bir değişiklik yapmak için ahlakî açıdan meşrulaştırılmış, yasal olarak derinleştirilmiş ve anayasal olarak uygun bir yöntem olarak tanımlar ve Fransız Devrimi'ni de her açıdan bunun antitezi olarak yargılar²⁹.

Burke, İngiltere'de yapılan devrimin bir kopuş olmadığını, tersine, rejimin kopacağı noktada onarıldığını şu sözleriyle de ortaya koyar: "Devrim, anayasa içinde yapılmadığı için az şey mi yapılmış oluyor? Hayır! Herşey yapıldı; çünkü biz onarmakla başladık tahrip etmekle değil"³⁰.

Burke, çözümlerinde 1688'de kimsenin İngiltere'de yeni bir rejim kurmayı hedeflemediğini, İngiltere'nin eski, doğal rejimine dönmek için girişimde bulunduğunu söyler ve Burke'e göre bu da klasik (astronomik) anlamdaki devrime tekabül ettiği³¹ ve geriye dönüşü içerdiği için olumludur. Burke'ün İngiliz Devrimi üzerine düşündükleri konusunu bağlarken yine altı çizilmelidir ki, Burke bu devrimin siyasî geleneklerine kazandırdığı üç ilkedenden bahsederken yine döngüsel bir tablo çizer: "...1- Kendi yöneticilerimizi seçme 2- Kötü hareket ettiklerinde onları kovma 3- Kendi yönetim şeklimizi kurma hakkını kazandı"³². Bu da toplumun kendisine uygun, adil yöneticilerini seçme hakkı, bu yöneticilerin meşruiyetlerini kaybettiklerinde toplumun başkaldırma hakkını kullanarak onları alaşağı etmesi ve nihayet toplumun kendisine uygun, yeni adil yöneticilerini seçmesiyle tamamlanan bir daire çizmektedir.

²⁷ *On the Army Estimates*, s. 29.

²⁸ *On the Army Estimates*, s. 29-30.

²⁹ Stanlis, *a.g.e.*, s. 221.

³⁰ *On the Army Estimates*, s. 30.

³¹ Philippe Raynaud, « Préface », Edmund Burke, *Réflexions sur la Révolution de France*, Paris, Hachette-Pluriel, 1989 içinde, s. xxxii [Makalemiz içinde, *Reflections*'ın bu Fransızca baskısı kullanılmayacak sadece bu baskı için Philippe Raynaud'nun yazdığı önsöz kullanılacaktır.]

³² Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, New Heaven, Yale University Press, 2003, s. 14

Şanlı İngiliz Devrimi'nden 1760'da III. George'un tahta çıkmasına kadar olan süreçte geleneksel İngiliz parlamenter rejimi sorunsuz bir şekilde işlemiştir. III. George'un yönetimi gerek İngiltere içinde Whig'ler tarafından gerekse her geçen gün üzerlerindeki vergi yükünü arttırdığı Amerikan Kolonileri tarafından eleştirilmekteydi. 1765 yılının Mart ayında Kolonilere her türlü evrak için vergi dayatılan *Stamp Act* kabul edilmiş, bu da Koloniciler için bir anlamda bardağı taşıran son damla olmuştur. Amerika topraklarında devrim süreci böylece başlamıştır. Kimilerine göre Amerikan Devrimi, geleneksel İngiliz Devrimlerinin sonuncusu, ilk modern demokratik devrimin de kaynağıdır³³. Bu anlamda haksız vergiye isyan anlamında İngiliz geleneğiyle bir devamlılık gösterirken vergiyi koyan merkezden yani İngiltere'den ayrılma kararı almak da bir anlamda kopuşu ifade etmektedir. Amerikalılar dolayısıyla, bu devrimle İngiliz liberal geleneğiyle devam etme ama aradan İngiltere'yi çıkararak bunu gerçekleştirme kararı vermişlerdir.

Burke 1766'da parlamentoda yaptığı konuşmasında III. George ve Tory'lerin Amerikan kolonileri üzerinde uyguladıkları politikaları eleştirerek, Amerikan ayrılıkçıların desteklemiştir. Burke, Amerikalıların başkaldırısını, 1688'de İngilizlerin, Kral II. James'e başkaldırısına benzettirmektedir. Amerikalılar silaha sarıldılarsa bunun sebebi kendilerinin, kolonilerin rızasını almadan vergileri arttırmalarıdır³⁴. Zaten vergiler konusunda hassas İngiliz siyasî geleneğinden gelen Amerikalıların, bu geleneğe bağlı Burke tarafından desteklenmeleri şaşırtıcı olmasa gerek³⁵. 1775 yılında yayınladığı "Speech on American taxation" ve "Speech on American conciliation" yazılarında, dönemin başbakanı Lord North'un üzerinden İngiltere'nin Amerikan kolonileriyle ilişkilerini Whig lideri Charles James Fox ile işbirliği içinde eleştirmektedir.

Amerikan Devrimi'nin Burke'ün gözünde olumlu bir yere sahip olmasının en önemli sebebi, kendisi üzerindeki otoritesini kanunların, hukukun dışına çıkararak arttıran İngiliz yönetimine karşı, içinde büyüdüğü liberalizmin kendisine verdiği hakla isyan eden bir halkın, yine liberal kaygılarla yaptığı bir devrim olmasından kaynaklanır. Başka bir deyişle, Amerikalılar bir geleekten, tarihsel bir geçmişten değil, kendisine karşı adil olmayan bir ikti-

³³ Philippe Raynaud, "Révolution américaine", P. Raynaud ve S. Rials (Ed.), *Dictionnaire de Philosophie politique*, Paris, PUF, 1998 içinde s. 567.

³⁴ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, s. 38.

³⁵ Fatih Duman, « Edmund Burke Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset », *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı : 1, Yaz 2004, s. 45-46.

dardan kopuşu gerçekleştirmişlerdir³⁶. Bu geleneği devam ettirdiklerine dair bir örnek de Amerika Kolonileri'nde de Whig ve Tory olmak üzere iki grubun çekişmekte olduğudur; Whig'ler bağımsızlık, Tory'ler ise İngiliz monarşisine bağlılık taraftarlığını yapmışlardır³⁷.

Burke, Amerika'da gerçekleşen şeyi aslında pek de devrim olarak nitelemez, bu büyük dönüm noktasına "Britanya İmparatorluğu'nun içindeki ilk içsavaşken zamanla Amerika'nın bağımsızlık savaşı haline gelmiştir"³⁸ demektedir. Devrim boyutuna ancak bağımsızlık savaşında ve sonrasında hep geleneksel İngiliz özgürlüklerinin savunulması ve onlara dönme isteğiyle ulaşılmıştır. Bu nedenle, Burke'ün devrim kavramını şekillendirmesine katkıda bulunması anlamında Amerika'nın iyi bir örnek teşkil etmediği söylenebilir. Bu yönde asıl katkıda bulunan devrimler İngiliz ve Fransız devrimleridir. Nihayetinde, Burke'e göre, "(...)Amerikalılar sadece özgürlüklerini genişletmek için isyan" etmişlerdir.³⁹

∴

Amerikan Devrimi sınırlı bir monarşiden Fransız Devrimi ise mutlak bir monarşiden kopuşu ifade eder⁴⁰. Fransız Devrimi, sadece tarihte önemli bir kırılma noktasını değil, Edmund Burke'ün genellikle liberal ilkeler üzerine kurulmuş olan düşünce sisteminde yaşanmış bir kırılma noktasını da ifade eder. Burke'ün sadece düşünce sistemi değil aynı zamanda bunları ifade etme şekli de farklılaşmış, daha değişken, daha duygusal ve daha istikrarsız bir hal almıştır⁴¹. Öyle ki Fransız Devrimi öncesinde gerek Amerika konusunda, gerekse Hindistan'daki haksız eylemleri yüzünden Hastings'e açtığı savaşta yanında olan Fox gibi yoldaşlarıyla da yollarını ayırmıştır. Bu dö-

³⁶ Bu yargının ispatına girildiğinde akla Amerika'da muhafazakârlığın olup olmadığı konusundaki tartışma gelmektedir. Bilindiği gibi Amerika'da *New Deal* politikalarını takip eden dönemde suni olarak bir muhafazakârlık akımı yaratılmış ve bu akımın yaratıcıları düşünsel kaynaklarını Burke'e kadar uzatmak çabası içine girmişlerdir. Oysa ki, Louis Hartz'ın da ifade ettiği gibi Amerika'da hiçbir zaman feodal bir gelenek olmamıştır [Hartz, *Histoire de la Pensée Libérale aux Etats-Unis*, (Fransızcaya çev. Jacques Eymesse), Economica, Paris, 1990, s. 21]. Dolayısıyla orada o geleneği ters düz edecek özgün bir devrim fikri yeşermemiş, klasik anlamda ayrı bir muhafazakâr Amerikan geleneği oluşmamıştır. Amerika'daki İngiliz devamlılığı açık bir şekilde görülürken orada muhafaza edilen bir gelenek varsa onun da liberal gelenek olduğu kolayca tespit edilebilmektedir.

³⁷ Bernard Cottret, *La Révolution américaine*, Paris, Perrin-Tempus, 2004, s. 121

³⁸ Ernest Rhys (Ed.), *Edmund Burke, Speeches and letters on American affairs*, Londra, New York, Everyman's Library, 1945

³⁹ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, s. 37.

⁴⁰ Celalettin Güngör, « Devrim Kuramları- I », *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 7, Kış 2006, s. 242.

⁴¹ Christopher Reid, *Edmund Burke and the Practice of Political Writings*, Dublin, Gill and Macmillan Ltd., 1985, s. 217.

nüm noktasından o kadar nefret etmiştir ki, emekliliğinde ilgilendiği kamusal çalışmalardan biri de krallık yanlısı Fransız sığınmacıların oğulları için bir okul açmak olmuştur.⁴²

Burke yaptıkları devrimin doğası ve biçimi dolayısıyla önce Fransızlar'a kızar. Fransız ulusunun bilgelikten uzak olduğunu ve o değer verdikleri şeyin kendi itibarlarını zedeleyeceğini söyler. Fransızlar'ın ve bazı İngilizler'in, Devrimi coşkuyla karşılamalarına tepkisi açıktır: "Devrimlerini kutladılar (İngiltere'de de bazıları bu kutlamayı paylaşmanın yerinde olacağını düşündüler), sanki devrim kutlanacak bir şeymiş gibi"⁴³. Oysa ki, "Fransa'da yapılan şey anarşiyi yöntem haline getirmek, düzensizliği sürekli hale getirip sabitlemek için vahşi bir çabadır"⁴⁴.

Burke, Fransa'da olan şeyi daha kavramsal ifadelerle anlama çabasına girmesine rağmen görülüyor ki oradaki Devrim'e düşünsel açıdan toplumsal, siyasal ya da iktisadî çözümlenmelerle yaklaşmaz. Daha çok, devrimin analizlerle değil, daha çok onun bir "icra" sorunu olduğunu ileri sürerek meselenin askerî müdahale ve cezalandırmayla çözülebilecek bir şey olduğunu düşünür⁴⁵.

Devrimin geçmişe dönüşü de içeren anlamından vazgeçilmesi ve ilk defa olarak sadece kopuşu ifade etmesi "ilerlemeyi" slogan yapan Fransız Devrimi ile olmuştur⁴⁶. Burke, bu devrime karşı düşündüklerini en açık şekilde *Reflections on the Revolution in France* kitabında ifade etmiştir. Bu kitabı yazmasında etkili olan en önemli güdülerden biri Fransız Devrimi'nin onun devrim modelinden uzak radikal özelliğidir, diğeri ise İngiltere'de bunu heyecanla karşılayanlara duyduğu tepkidir. Orange Prensi'nin İngiltere tahtına oturmasıyla gerçekleşen kansız İngiliz Devrimi'nin yüzüncü yılı sebebiyle 4 Kasım 1788 tarihinde, Anglikan kilisesine muhalif protestan (non-conformist) bir din adamı olan Andrew Kippis (1725-1795) bir konuşma yapmıştır. Kippis konuşmasının merkezine Amerikan Devrimi'ni ve ona verdiği desteği oturtmuştur. Kippis zaten daha önce yazmış olduğu bir kitapta gelecek devrimlerin adeta haberciliğini yaparak Amerikan Devrimi'ni şöyle övmektedir: "Bu insanlık tarihinde eşi benzerinin bulunmasının zor, belki de imkansız olduğu bir devrimdir. Etkileri her iki yarımküreye de yayılacaktır. Avrupa politikasına başka bir yön verecektir... Ümit ederiz ki ada-

⁴² Leonard W. Cowie, *Edmund Burke 1729-1797 A Bibliography*, Westport, Library of Congress Pub., 1994, s. 10.

⁴³ *On the Army Estimates*, s. 17.

⁴⁴ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, s. 10.

⁴⁵ Reid, *a.g.e.*, s. 32.

⁴⁶ Hür, *a.g.m.*, s. 97.

lete, insanlığa ve özgürlüğe duyulan ilgi yeni bir güç kazanacak ve bu, bütün yerkürede geniş bir alana yayılacaktır⁴⁷.

Bir yıl sonra, protestan ayrılıkçılar, 18. yüzyıl Komonveltcileri, Anglikanlar, radikal Whigler ve bazı asillerden oluşan Devrim Cemiyeti önünde konuşma yapması için Richard Price çağrılmış ve o da "*Discourse on the love of our country*" (Ülkemize duyduğumuz sevgi üzerine söylev) başlıklı konuşmasının merkezine taze Fransız Devrimi'ni oturtmuş ve onu İngiliz Devrimi'nin genişletilmiş hali olarak övmüştür. Burke *Reflections*'ı yazarken Richard Price'ın 1789'daki bu konuşmasıyla 1688'in kutlamalarını, Fransız Devrimi kutlamalarına çevirmesini de göz önünde tutmuştur. Price'ın Burke'den ayrıldığı en önemli nokta, Amerikan Devrimi'ne olduğu kadar Fransız Devrimi'ne de sıcak bakmasıdır. Price "İnsan olarak doğamızın [1790'da yapılan Fransızca çevisinde bu 'ahlakî varlığımız' olarak ifade edilmiştir] en asil ilkesi genel adalete olan saygımız ve bütün dünyayı saran bu iyi niyetimizdir"⁴⁸ diyerek Devrim'in evrenselliğinin de altını çizer ki biz, bunun Burke'ün Devrim'de kınadığı en önemli unsurlardan biri olduğunu aşağıda ayrıntılı olarak göreceğiz. Price, insanların, hakları, özgürlükleri konularında aydınlatılmaları ve eğitilmeleri gerektiğini, adil olmayan durumlardan ancak bu şekilde kurtulabileceklerini söylemiş ve söylevinin kitaplaştırılmış halinin ekler kısmında 28 Ağustos 1789 günü, yani Burke'ü kızdıran söyleviden iki ay önce, Fransa *Millet Meclisi*'nde kabul edilen *İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi*'nin tam metnine de yer vermiştir. Burada Price bu değerlerin ve insan haklarının evrenselliğinden bahseder ancak Burke, birazdan göreceğimiz gibi bu konuda da birtakım çekincelere sahipti. Price, "Burada, DEVRİM olarak adlandırılan o olayı ülkemize verdiği için Tanrı'ya minnetimizi sunmak için toplandık; bu yüzyıldan fazla bir süredir DEVRİM CEMİYETİ içindeki özgürlük dostları, özellikle Protestan ayrılıkçılar için bunu mutlulukla ve bayram havasında kutlamak faydalı olmuştur"⁴⁹ demektedir. Price, bir yıl önce aynı sebeple konuşmayı yapan Adrew Kippis'in

⁴⁷ Andrew Kippis, *Considerations on the Provisional Treaty with America and the Preliminary Articles of Peace with France and Spain*, Londra, T. Cadell, 1783, s. 30-31.

⁴⁸ Richard Price, *A Discourse on the love of our country*, Oxford ve New York, Woodstock Books, 1992, s. 10 [y.n.: İlk baskı 1789'da yapılmıştır. Bu baskı 1992'de Jonathan Wordsworth'ın önsözü eklenerek sayfa numaraları ve özgün yazı karakteri korunarak yapılmıştır] Bu söylev 1790'da Fransızcaya *Discours sur l'Amour de la Patrie* olarak çevrilmiştir. Devrimlerine bu denli methiyeler düzen bu kitabı çevirirken Fransızların yaşadıkları devrimden ne kadar etkilendikleri de açık olarak görülmektedir ve bu da bir takım çeviri farklılıklarına sebep olmaktadır. Mesela, "country" kelimesini Fransızcaya "pays" olarak çevirmek daha doğru görünürken devrim ruhunun en önemli sloganlarından biri olan "patrie" olarak çevirmeyi tercih etmişlerdir.

⁴⁹ Price, *a.g.e.*, s. 31.

konusmasında İngilizlerin nasıl büyük bir zaferle ve kansız bir şekilde despotizmin zincirini kırdıklarını, haklarını garanti altına aldıklarını ve tiranı kovduklarını anlattığını, övgüyle hatırlatır dinleyenlere.

Price, "Bir devrimin faydalarını görüp paylaştıktan sonra gökyüzü bana herbiri yine şanlı olan iki tanesinin tanıklığını daha bahşetti. Şimdi, özgürlük için gayretin yakalandığını ve yayıldığını; insan ilişkilerinde genel bir düzenlemenin başladığını; kralların iktidarının yerini kanunların iktidarının aldığını; rahiplerin iktidarının yerine aklın ve vicdanın iktidarının yerleştiğini görüyorum"⁵⁰ diyerek Fransız Devrimi'ni de "iyi" devrimler sınıfına koyar. Bu, Burke'ün alacağı tavrın tam tersidir.

Price ve Burke'ün Amerikan devrimi konusunda temelde anlaştıkları söylenebilir. Her ikisi de kendi partilerinin tavırlarına uygun olarak hükümete karşı tutum almışlar, koloniler ve kolonicilerin tarafında yer almışlardır.

Burke'ün Fransız Devrimi'ne tepki olarak kaleme aldığı *Reflections on the Revolution in France* kitabını yazmasında Price'ın önemli bir rol oynadığını tespit eden pek çok çalışma mevcuttur⁵¹. Gerekçe olarak tepkinin çok çabuk gelmesi gösterilebilir; zira henüz gerçekleşmiş bir devrime göstereceği tepkileri bu kadar hızlandırmasında farklı etkenler rol oynamış görünmektedir. Burke, kitabı 1790 yılının Ocak sonunda yazmaya başlamıştır. Price'ın konuşması da 1789 Kasım başında gerçekleşmiştir. Bunun dışında kitabın başlarında doğrudan olmasa da Price ve onun hamisi Lord Shelburne'ü hedef almış, ikinci yarısında ise oklarını doğrudan Fransız Devrimi'ne yöneltmiştir. Bu konuda önemli ve kapsamlı bir makale yazmış olan Frederick Dreyer'a göre ise "[Burke,] Price olmasaydı, *Reflections*'u gerçekte yazmış olduğu zamanda kaleme almazdı; Price olmasaydı, *Reflections* başka türlü bir kitap olurdu. Eğer Price'ı aklımızın bir köşesinde tutmazsak, Burke'ün Fransız Devrimi'ne karşı geliştirdiği savın mantığını tam olarak anlamak imkansız olur"⁵² denilebilir. Burke, Price'ın Fransız Devrimi'ni övdüğü konuşmasından üç ay sonra 8 Şubat 1790'da yapmış olduğu "On the Army Estimates" başlıklı konuşmada Fransız Devrimi'ne sert tepki göstermiş, Fransa'yı Avrupa sistemi dışına çıkmış bir devlet olarak tanımlamış ve onun siyasî olarak artık var olmadığını söylemiştir⁵³. Ona göre, Fransa düşmüştür,

⁵⁰ Price, *a.g.e.*, s. 50-51.

⁵¹ Frederick Dreyer, "The Genesis of Burke's Reflections", *The Journal of Modern History*, Cilt 5, Sayı 3, Eylül 1978, s. 466 ve Hasan Hüseyin Akkaş, *İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke*, s. 97 (Elimizdeki 9 Eylül Üniversitesi'nde 2000 yılında savunulmuş doktora tezidir. Kitap daha sonra basılmıştır).

⁵² Dreyer, *a.g.m.*, s. 464

⁵³ *On the Army Estimates*, s. 4

her şeyini kaybetmiştir, hatta adını bile. "Fransızlar, çok kısa zamanda monarşilerini, kiliselerini, asaletlerini, hukuklarını, gelirlerini, donanmalarını, ticaretlerini, sanatlarını ve zanaatlarını yere çalmışlardır"⁵⁴. Ona göre bu hayali, farazî durumun yarattığı rejim, zamanın medeni Avrupası'nda bulunabilecek örneklerinden çok uzak bir tiranlıktır ve bu rejimin sevdalıları özgürlüğün değil, bütün köleliklerin en aşağılık ve temel olanının sevdalıları olacaklardır⁵⁵. Burke, başka bir yerde başta Price olmak üzere Fransa'daki devrimi övenleri kastederek "bazı kötü niyetli (wicked) kimseler, Fransız ruhlu reformun taklit edilmesini salık vermek için güçlü bir eğilim sergilemişlerdir"⁵⁶ demektedir.

Burke, yüzyıl önce Kral Charles ve Kral James, 14. Louis'nin despotizminden etkilendiklerinde, bu durumun gerçek vatanseverlerin tepkisini çektiğini hatırlatır⁵⁷. Onların sayesinde kralların gururları törpülenmiş ve eski düzene daha iyi bir şekilde dönülmüştür. Başka bir deyişle krallar düzeyinde yaşanan şeytanî olaylar toplumun temelini yayılmamıştır. Buna karşın, Fransız Devrimi sonrasında "şeytan", yalnızca krallar seviyesinde kalmamış aşağıya doğru, topluma inmiştir. İngiltere, Fransız Devrimi'ni takip edecek olursa hükümette "anarşi", dinde ise "ateizm" hakim olacaktır.

Burke'ün karşı çıktığı bir diğer unsur da Fransız Devrimi'nin ortaya attığı "İnsan Hakları" ilkesiydi. Ona göre her türlü evrensel soyutlamalar toplumu kitlemekteydi. İnsanlar doğaları gereği eşit olmadıklarından, devrimciler kurulu düzeni, sınıfları ve ayrıcalıkları alt üst etmemeliydiler.

Dolayısıyla Burke, İnsan Hakları'nın her şeyden önce evrensellik iddiasına karşı çıkmaktadır ve temsil ettiği soyut ve gerçeküstü niteliğini yermektedir. Oysa ki somut haklar, döneme ve yerine göre değişmektedir. Söz konusu olabilecek tek şey özel ve tarihsel haklardır. Bunlar da nesilleri birbirine bağlayan geleneğe uygun olmalıdırlar. Kilise, aile, cemaatler gibi geleneksel otoriteler, insanları birleştirirler ve düzenlenmiş ve sağlam töreleri yaratırlar. Devrimcilere gelince, onlar bu doğal düzeni yıkmışlardır.

Burke'ün İnsan Hakları'na getirdiği en önemli ikinci eleştiri iktidar konusundadır⁵⁸. Bu "Haklara" göre, insanlar hukuk karşısında eşit bireylerden oluşmakta, bu da halkın ve temsilcilerinin aynı hakimiyeti paylaştığı anlamına gelmektedir. Böylece devrimciler ortaya yeni bir iktidar meşruiyet bi-

⁵⁴ *On the Army Estimates*, s. 8

⁵⁵ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, s. 11

⁵⁶ *On the Army Estimates*, s. 15.

⁵⁷ *On the Army Estimates*, s. 10.

⁵⁸ Bénétou, *a.g.e.*, s.21.

çimini, demokratik meşruiyeti atarlar. Burke, bilgelik ve erdemden uzak, dolayısıyla tiranlığa dönüşecek bu yeni rejimi beğenmez. İktidar kitlelerin dışında, aristokratik bir düzen içinde kullanılmalıdır. Burke, insanın birey olarak bilme kapasitesinin sınırlarını şöyle çizer: Burke'e göre ilk günahla doğan insanın mükemmel olmayışının açıklarını ancak din, gelenek, tarih ve tecrübe gibi kurumlar kapatabilir. Muhafazakârlar, Hıristiyan doktrininin temelinde bulunan ilk günaha sıkça gönderme yaparlar⁵⁹. Burke'e göre, eğer insanlar dünyayı yeniden kurgularken, kurarken sadece kendi akıllarına güvenirlerse ve o güne kadar bir tarihsel süreçten geçmiş kurumları yok sayarlarsa kurdukları düzen yalnızca boşuna değil aynı zamanda zararlıdır.

1789 birçok açıdan tarihsel bir dönüm noktası olarak kabul edilmiş ve bu Devrim'in temel prensipleri olan "özgürlük, eşitlik, kardeşlik" kısa zamanda Fransa sınırlarını aşmıştır. Edmund Burke, Fransız Devrimi'nin bütün Avrupa'ya yayılma olasılığına da endişeyle bakmaktadır. Devrimler tarihi üzerine değerli eserler vermiş olan R. R. Palmer'ın Fransız Devrimi'ni izleyen diğer Avrupa ülkelerindeki "Fransız yanlısı duygularla" gerçekleştirilen devrimleri konu aldığı makalesinde de ortaya koyduğu gibi Burke'ün bu endişesi boşuna değildir ve öngörülleri çok kısa zamanda gerçekleşmeye başlamıştır. 1796'da dört yıllık savaş sonunda Fransız cumhuriyetçi zaferleri karşısında Avrupa, tabir yerindeyse, düşmüştür⁶⁰. Burke Fransız Devrimi'nin yayılma ihtirasını en güzel şu ifadelerle ortaya koyar: "Başka uluslar üzerine yabancı bir imparatorluğu yayan Fransa değil; bu evrensel bir imparatorluğu amaçlayan ve planlarını gerçekleştirmeye Fransa'nın fethiyle başlayan bir tarikattır (sect)"⁶¹. Burke'ü günümüz Amerikası'na tanıtan en önemli sosyal bilimcilerin başında gelen Russell Kirk, Burke'ün haklılığının altını çizmek için "Devrim, yani mahşerin dördüncü atlısı, Bastille'in harabeye dönüştürülmesinden bu yana iki yüzyıldır atını vahşice sürüyor ve yaşanan olaylarla Burke'ün bütün öngörülleri ispat edilmiş oluyor"⁶² demektedir.

Burke, her şeyden önce Fransız Devrimi ile radikal ve "terörist" partiye yani jakobenlere⁶³ karşıdır. Ona göre demokratik, liberal, akılcı amaçlar kötü araçlarla gerçekleştirilmek istenmektedir. Bu Devrim ayrıca İngilizlerin anladığı olumlu anlamdaki devrimden farklı bir şeyi ifade etmekteydi. İngiliz

⁵⁹ Bekir Özipek, *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*, Ankara, Liberte Yay., 2004, s. 46.

⁶⁰ R. R. Palmer, "Reflections on the French Revolution", *Political Science Quarterly*, 67, No. 1, Mart 1952, s. 64.

⁶¹ R. R. Palmer, *a.g.m.*, s. 64

⁶² Russel Kirk, "Önsöz", in Peter j. Stanlis, *Edmund Burke The Enlightenment and Revolution*, New Brunswick ve Londra, Transaction Publishers, 1993, s. xvii.

⁶³ Edmund Burke, *Reflections...*, s. 90.

tere'de "iyi" devrim, tam olarak 1688 İngiliz Devrimi'nin ortaya koyduğu örnekle somutlaşmaktadır. Hatta bu o kadar iyi bir devrimdir ki, iyi demek yetmeyecek, hep "Glorious Revolution" yani "Şanlı Devrim" olarak anılacaktır. Bu devrimle krallığın anayasası akılcı bir biçimde eski geleneğin emrettiği çizgiye dönmüştür. Bu anayasa, geçmişle arasında bir devamlılık ilişkisi kurmak, eski kanunları ve özgürlükleri muhafaza etmek amacını taşımaktadır. Bu noktada Fransız Devrimi'nin bu "iyi" Devrimden hiç de esinlenmediği açık bir biçimde görülmektedir. Fransız Devrimi, devrimci *tabula rasa*, Devrim'in ortaya koyduğu *İnsan Hakları*'nın evrensel boyutta soyutlaştırılması, eşitlik, aristokratik yapının ilgası ve kraliyet hakimiyetinden halkın egemenliği lehine vazgeçilmesi ilkelerini gündeme getirmiştir⁶⁴. Başka bir deyişle, Fransız Devrimi tarihsel zinciri kırmak, bir kopuş gerçekleştirmek, baştan inşa etmek için her şeyi dümdüz etme arzusu içindeydi. Geçmişle bağını muhafaza etmek isteyen Burke'ün muhafazakâr düşünce yapısı bu noktada tavrı alır. Tarihin mirası ne pahasına olursa olsun korunmalıdır. Bu, atalarla bizler arasındaki ilişkiyi sağlayıp sağlamlaştırdığından, cemaat yaşamı için vazgeçilmezdir. Tarihsel süreç içinde edinilmiş tecrübeleri üst üste yığarak bir zenginlik yaratılabilir. Bu zenginlik, hayatın zor ve karmaşık yapısına ve unsurlarına cevap vermek konusunda sınırlı olan *akıl* üzerine kurulamaz; çünkü bu *akıl* doğayı, geleneklerin derinliğini, ağırlığını ve bilgeliğini anlamakta yetersiz kalacaktır.

Geçmişle bağları koparmak amacıyla yapılan ve herkese açık bir rejim kurmak hayalini taşıyan bütün devrimler, Burke'e göre insan medeniyetinin temelleri olan gurur, asalet, sadakat ve büyüklük gibi bütün değerleri geriletecektir. Çünkü devrimciler, devrimi izleyen Terör sürecinde ortaya çıkacak yıkımın büyüklüğünü düşünmekten acizdirler.

Burke'e göre, eski kurumların ve kuralların içinin boşaltılmasından sonra devletin bunların yerini neyle dolduracağı konusu da önemli bir başka sorunlu noktadır. Bu devrimci ve radikal değişiklik arzularının temelinde insanın mütevazı bir kapasitesi olduğu gerçeğini kabul etmeme, onun gücünü abartma yatar. Bu da tam olarak akılcılığa ve onun siyasî hayattaki haline isabet eder. Burke'e göre, « geleneksel toplumsal düzeni yıkan bu yasaların ortaya koyduğu boşluk 'devletin yeni silahları' ile doldurulacaktır"⁶⁵. Burada da görüldüğü gibi Burke devrimdeki kırılmadan kaynaklanacak boşluğun çok tehlikeli olduğunu ve bu boşluğun eskiye dönülmediği için yeni bir şeyle doldurulacağını belirtir. Bu da bir anlamda devrimi yapanların, iktida-

⁶⁴ François Furet, *La Révolution I 1770-1814*, Paris, Hachette-Plusiel, 1988, s. 169.

⁶⁵ Robert Nisbet, *Conservatism : Dream and Reality*, Bristol, Open University Press, 1986, s. 11.

rın tahakkümü ve yeni “silahları” olacaktır. Bunu dile getirirken yine Burke’ün liberal kimliği ağır basmaktadır.

∴

Burke’ün kavram olarak “devrime” ve somut devrimlere nasıl baktığını ele aldıktan sonra genel bir değerlendirme yapmak yararlı olacaktır. Burke 1688 İngiliz Devrimi’ni kutlarken bu Devrim’in ulusal boyutta, geleneksel özgürlükleri ve değerleri savunma savaşı olduğunu ve meşruluğunu buradan aldığını ifade eder ve “...biz her zaman eski hükümetin bozulmuş halini onu takip eden yeni ve mutlu düzenleme ile birleştiririz”⁶⁶ demektedir. Burada da görüldüğü gibi çemberin iki ucunun birleşmesi büyük önem taşımaktadır. Burke, 1660 yılında II. Charles’ın Restorasyonu’nu 1688’de tamamlanacak bir yarı devrim olarak görmüş ve bunu da “anayasayla sınırlandırılmış monarşik İngiliz sisteminin, kendine özgü gerçek ilkelerine dönüşü olarak tanımlamıştır”⁶⁷. Burke’ün bu devrime bakışı devrimin ilk sözlük anlamındaki astronomik döngüsel tanımına yaklaşmaktadır.

Burke’ün devrim kavramına ve somut devrimleri değerlendirişine bakıldığında; İngiliz ve Amerikan devrimlerini, liberal talep ve getirileriyle olumlu karşıladığı, öte yandan Fransız Devrimi’nin doğal döngüden kopup asimetrik, düzensiz bir yörünge takip etmesine karşı tepki gösterdiği saptanabilir. Burke, söz konusu devrimlerin ilk ikisini incelerken liberal bir aydın, son devrimi incelerken ise muhafazakâr sıfatıyla tanımlanabilir. Bu ya Burke’ün tutarsız bir felsefi, siyasî bir duruşu olduğunu gösterir ki bu, Burke’ün kullandığı iddia ve ispatlar göz önünde tutulduğunda pek mümkün görünmemektedir ya da muhafazakârlığın tutarsız bir siyasî düşünce, ideoloji olduğunu ortaya koymaktadır. Üçüncü ve daha ikna edici bir seçenek ise bu tutarsızlığın, Burke’ün düşünce sistemini etkileyen devrimlerin birer tarihî süreç olarak farklılık göstermeleri, bu nedenle de devrimin ilk sözlük anlamına ve Burke’ün kıstaslarına göre “iyi” ya da “kötü” olarak değerlendirilmelerinden kaynaklanıyor olmasıdır.

Sonuç olarak, Burke’ün “iyi” devrim tanımına sadece İngiliz ve Amerikan Devrimleri’nin uyduğu, Fransız Devrimi’nin ise onun için “kötü”, hatta “şeytanî” bir dönüm noktası olduğu görülmektedir. Bu, Burke’ün astronomiden esinlenerek benimsediği döngüsel devrim kavramından ileri geldiği gibi Fransız Devrimi’nin köktenci yapısından, daha somut konuşmak gerekirse kendisinden önce gerçekleşmiş devrimlerin aslında devrim sayılma-

⁶⁶ *An Appeal From The New To The Old Whigs*, s. 19.

⁶⁷ Stanlis, *a.g.e.*, s. 196

yacaklarını ortaya koymasından da kaynaklanmaktadır. Bir devrimin ortaya çıkışı, toplumda yaptığı değişiklikler ve karşı-devrimin örgütlenmesi gibi konularla ilgilenen devrim sosyolojisine bakıldığında bu alanda ele alınan devrimlerin başında Fransız, Rus ve İspanyol devrimlerinin geldiği görülür. İngiliz ve Amerikan Devrimleri, devrim sosyolojisi kapsamında incelenmesi alışlagelmiş devrimler değildir⁶⁸. "Devrim" kavramının her türlü değerlendirme kıstasları adeta Fransız Devrimi tarafından dikte ettirilmiştir.

Kimi muhafazakârlar, Burke'ün haklılığını ispat etmek için Fransız Devrimi'nin otokrasiyi, Amerikan Devrimi'nin de sonrasında kurulan devletin federal yapısından ötürü demokrasiyi yeşerttiğini söylemişlerdir⁶⁹. Yukarıda ifade ettiğimiz şekilde, bir anlamda Burke'ün amaçları ve izlediği yörünge yönünden yaptığı "iyi devrim", "kötü devrim" ayrımına bu muhafazakârlar, devrimlerin sonuçlarını gördükten sonra varmışlardır.

Burke'ün devrim konusunda yazdıklarından sonra sonuç olarak şöyle bir tespit yapılabilir: Devrim başlangıçta mükemmel bir çemberin herhangi bir yerinde ve herhangi bir zaman diliminde gerçekleşen ve o çemberin kusursuzluğunu bozan sorunlu bir noktada gerçekleşen bir kırılmadır. Bu kırılmayı gerçekleştirenler söz konusu bu sapma ve kopuşla değişimi hedeflerler. Ancak, bu devrimin "iyi" olarak sınıflandırılması, mükemmel yapıdaki kırılma noktası onarıldıktan sonra o temel ve biricik kusursuz çemberin izlediği yola ne kadar hızlı ve başarılı dönebilmesiyle ilgilidir. Daha açık söylemek gerekirse, çember üzerinde kırılmadan ya da sapmadan önce kurulmuş o kusursuz yapıya dönülmelidir.

Burke, devrime ve devrimci hareketlere ilkesel olarak tamamen karşı olsaydı İngiltere'de 1688'de yaşanan sürece devrim demeyi tercih etmezdi. Oysa Burke'e göre 1688, başladığı noktaya dönen, amacına uygun, varoluş sebebine ve biçimine uygun bir "iyi devrim"dir. Bunun yanısıra, Burke'ün devrim kavramından vazgeçmemek için yine "adil devrim"/"adil olmayan devrim" ayrımına gittiğini savunanlar vardır.⁷⁰ Oysa ki Burke devrim kavramını herşeye rağmen kullanmaya devam eder; çünkü onun bildiği devrim zaten "iyi" birşeydi, Fransız Devrimi'ne kadar. Sonuç olarak Burke'ün övdüğü İngiliz Devrimi'nin "iyi"liği, saptığı yerden döngüsel yörüngesine oturtulmasında, tarihsel sürekliliğini sağlayabilmesinde ve başlangıçtaki *ideale* dönmesindeki başarısında saklıdır. Oysa, Burke'e göre devrimle birlikte

⁶⁸ André Decouflé, *Sociologie des révolutions*, Paris, PUF- Que sais-je?, 1970, s. 113.

⁶⁹ A. Aughey, G. Jones, W.T.M. Riches, *The Conservative Political Tradition in Britain and United States*, Fairleigh Dickinson University Press, Madison, 1992, s. 140

⁷⁰ Murat Akan. "Edmund Burke'ün devrim karşıtı savları", *Birikim*, No: 205-206, Mayıs-Haziran 2006, s. 132.

Fransa döngüsel yörüngesinden kopmuş, sapmıştır, yozlaşmıştır. O artık “kötü” devrimdir dahası artık “devrim” kavramı da “kötü”dür. Ama Burke’ün iyi hatırlayacağı en az iki “iyi” devrim vardır...

KAYNAKÇA

- AKAN**, Murat, “Edmund Burke’ün devrim karşıtı savları”, *Birikim*, No: 205-206, Mayıs-Haziran 2006.
- AKKAŞ**, Hasan Hüseyin, *İngiliz Muhafazakâr Siyasal Düşüncesi ve Edmund Burke*, İzmir 9 Eylül Üniversitesi’nde 2000 yılında savunulmuş doktora tezi.
- AUGHEY**, A., G. Jones, W.T.M. Riches, *The Conservative Political Tradition in Britain and United States*, Fairleigh Dickinson University Press, Madison, 1992.
- BENETON**, Philippe, *Le conservatisme*, Paris, PUF Que sais-je ?, 1988.
- BORA**, Tanıl, Murat Gültekingil (Ed.), *Muhafazakârlık*, Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce, Cilt 5, İstanbul, İletişim Yay., 2003.
- BUCHAN**, John (Ed), *Burke’s Political Writings*, Londra, Thomas Nelson and sons ltd.
- BURKE**, Edmund, *Substance Of The Speech Of The Right Honourable Edmund Burke In The Debate On The Army Estimates*, In The House Of Commons, Tuesday, 19 Şubat 1790, Comrehending A Discussion Of The Present Situation Of Affaires In France, 2. Baskı, Londra: Printed For J. Debrett, Opposite Burlington House, Piccadilly. M.DCC.XC.
- BURKE**, Edmund, (Ed. Ernest Rhys), *Speechs and letters on American affairs*, Londra, New York, Everyman’s Library, 1945.
- , (Ed. Frank M. Turner), *Reflections on the Revolution in France*, New Heaven, Yale University Press, 2003.
- , *An Appeal From The New To The Old Whigs*, In Consequence Of Some Late Discussion In Parliement, Relative To The Reflections On The French Revolution, London, Printed For J. Dodsley, Pall-Mall, M.DCC.XCI.
- , *Réflexions sur la Révolution de France*, Paris, Hachette-Pluriel, 1989.
- CHATELET**, F.– O. Duhamel, *Dictionnaire des œuvres politiques*, Paris, PUF, 2001.
- COWIE**, Leonard w., *Edmund Burke 1729-1797 A Bibliography*, Westport, Library of Congress Pub., 1994
- DECOUFLÉ**, André, *Sociologie des révolutions*, Paris, PUF- Que sais-je?, 1970
- DREYER**, Frederick, “The Genesis of Burke’s Reflections”, *The Journal of Modern History*, Cilt 5, Sayı 3, Eylül 1978.
- DUMAN**, Fatih, « Edmund Burke Muhafazakârlık, Aydınlanma ve Siyaset », *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı : 1, Yaz 2004.

- FURET**, François, *La Révolution I 1770-1814*, Paris, Hachette-Plusiel, 1988.
- GÜNGÖR**, Celalettin, « Devrim Kuramları- I », *Muhafazakâr Düşünce*, Sayı: 7, Kış 2006
- HARTZ**, Louis, *Histoire de la pensée libérale aux Etats-Unis*, Paris, Economica, 1990.
- HUNTINGTON**, Samuel P., "Conservatism as an Ideology", *The American Political Science Review*, Cilt 51, Haziran 1957.
- HÜR**, Ayşe, "Biz devrimi çok sevdik: Devrim tarihinde bir gezinti", *Birikim*, Sayı 205-206, Mayıs-Haziran 2006.
- JOHNSON**, Samuel, A. M., *A Dictionary of the English Language*, Londra, Folio Edition, 7. Baskı, 1783
- KIPPIS**, Andrew, *Considerations on the Provisional Treaty with America and the Preliminary Articles of Peace with France and Spain*, Londra, T. Cadell, 1783.
- MARTIN**, Jean-Clément, *Contre-Révolution révolution et nation en France 1789-1799*, Paris, Ed. du Seuil, 1998.
- MCNEILL**, William H., *History Handbook of Western Civilization*, Chicago, The University of Chicago Press, 1959.
- NISBET**, Robert, *Conservatisme : Dream and Reality*, Bristol, Open University Press, 1986.
- ÖZİPEK**, Bekir Berat, *Muhafazakârlık Akıl Toplum Siyaset*, Ankara, Liberte Yay., 2004
- PALMER**, R. R., "Reflections on the French Revolution", *Political Science Quarterly*, 67, No. 1, Mart 1952.
- PRICE**, Richard, *A Discourse on the love of our country*, Oxford ve New York, Woodstock Books, 1992
- RAYNAUD**, Philippe, S. Rials (Ed.), *Dictionnaire de Philosophie politique*, Paris, PUF, 1998 içinde s. 567.
- REID**, Christopher, *Edmund Burke and the Practice of Political Writings*, Dablin, Gill and Macmillan Ltd., 1985.
- STANLIS**, Peter J., *Edmund Burke The Enlightenment and Revolution*, New Brunswick ve Londra, Transaction Publishers, 1993.
- UTLEY**, T. E., *Edmund Burke*, Londra, Logmans Green & Co Ltd., 1957.
- VIERECK**, Peter, *Conservatism From John Adams to Churchill*, New Jersey, Princeton, D. Van Nostrand Company, 1956.